

## ВИРІШЕННЯ БАТЬКАМИ ПИТАННЯ ТИМЧАСОВОГО ВИЇЗДУ ДИТИНИ ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ

**ЄФРЕМОВА Ірина Олексіївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ**

**УДК 347.61/.64**

*В статье обосновывается, что право физического лица на свободный выезд за пределы Украины является составляющей права на свободу передвижения. Аргументируется, что предоставление разрешения на выезд из Украины в несколько иностранных государств гражданину, не достигшему 16-летнего возраста, без согласия и сопровождения другого из родителей возможно, если временный выезд за пределы Украины в несколько государств обусловлен одной целью выезда, например, туристической поездкой.*

*Ключевые слова: ребенок, право на свободу передвижения, временный выезд за пределы Украины, согласие родителей (усыновителей), разрешение на выезд из Украины без согласия и сопровождения другого из родителей.*

### **Постановка проблеми**

За більше ніж п'ятнадцятирічний період дії оновленого цивільного та сімейного законодавства України склалася певна правозастосовна практика щодо тимчасового виїзду дитини за межі України. Сучасні реалії розвитку українського суспільства, тимчасова окупація території України, запровадження безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом, новітні зміни до Сімейного кодексу від 10 січня 2002 року (далі – СК України) [1] ставлять нові питання перед законодавчою владою, цивілістичною наукою, правозастосовною практикою щодо удосконалення механізму реалізації права дитини на тимчасовий виїзд за межі України.

### **Аналіз останніх досліджень і публікацій**

Відносини, які складаються щодо реалізації права дитини на тимчасовий виїзд за межі України, питання надання та оформлення згоди одного з батьків на виїзд дитини за межі України розглядались в правничій літературі, зокрема В. Поповим [2], О. Розгон [3], Н. В. Шепелєвою, В. А. Капустинським [4]. Проте новітні зміни до чинного законодавства України, законопроекти, які перебувають на розгляді у Верховній Раді України і стосуються порядку виїзду дитини з межі України, потребують більш ретельного наукового аналізу та критичного обмірковування проблемних питань тимчасового виїзду дитини за межі України.

**Метою статті (постановкою завдання)** є визначення особливостей вирішення батьками питання тимчасового виїзду дитини за межі України.

### **Виклад основного матеріалу**

Частина 3 ст. 313 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України) [5] передбачає, що фізична особа, яка є громадянином України, має право на безперешкодне повернення в Україну. Фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України. Фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (уси-

новлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом.

О. В. Синегубов зазначає, що, ведучи мову про право неповнолітньої особи на свободу пересування, слід відмітити існування в її змісті двох складових: внутрішньої, під якою розуміється можливість фізичної особи вільно пересуватись по території України, та зовнішньої, під якою розуміється можливість фізичної особи залишати територію України та можливість повернення в Україну. Суть права на свободу пересування полягає в тому, що дитина може вирішувати на власний розсуд, які місця їй відвідувати і як довго там перебувати. Юридичний зміст цього права включає ряд повноважень, серед яких можна виділити: 1) право вільно пересуватися у межах своєї держави; 2) право на вибір місця перебування; 3) право на вільний виїзд за межі своєї держави; 4) право на безперешкодне повернення до своєї країни [6, с. 271].

Отже, якщо фізична особа не досягла шістнадцяти років, то за загальним правилом питання тимчасового виїзду дитини за межі України вирішуються батьками дитини спільно, за винятками, встановленими законом. Зокрема, такі винятки встановлені ч. 5 ст. 157 СК України. Проаналізуємо більш ретельно вирішення батьками питання тимчасового виїзду дитини за межі України.

По-перше, відповідно до абз. 1 ч. 5 ст. 157 СК України той із батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів опіки та піклування підтверджено місце проживання дитини, крім того з батьків, до якого застосовуються заходи примусового виконання рішення про встановлення побачення з дитиною та про усунення перешкод у побаченні з дитиною, самостійно вирішує питання тимчасового виїзду за межі України на строк, що не перевищує одного місяця, з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослідницьких, спортивних заходах, оздоровлення та відпо-

чинку дитини за кордоном, у тому числі у складі організованої групи дітей, та у разі, якщо йому відомо місце проживання іншого з батьків, який не ухиляється та належно виконує батьківські обов'язки, інформує його шляхом надсилання рекомендованого листа про тимчасовий виїзд дитини за межі України, мету виїзду, державу прямування та відповідний часовий проміжок перебування у цій державі.

По-друге, абз. 2 ч. 5 ст. 157 СК України передбачено право одного з батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів опіки та піклування підтверджено місце проживання дитини, самостійно вирішувати питання тимчасового виїзду дитини за межі України на строк до одного місяця та більше з метою лікування, навчання, оздоровлення тощо, якщо другий із батьків нена належним чином виконує обов'язок з утримання дитини і у разі: 1) наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, підтвердженої довідкою про наявність заборгованості зі сплати аліментів; 2) наявності заборгованості зі сплати аліментів, підтвердженої довідкою про наявність заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три місяці, якщо аліменти сплачуються на утримання дитини з інвалідністю, дитини, яка хворіє на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісне орфанне захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, або на утримання дитини, яка отримала тяжкі травми, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією лікувально-профілактичного закладу в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

По-третє, той із батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів

опіки та піклування підтверджено місце проживання дитини, не може самостійно вирішувати питання тимчасового виїзду дитини за межі України на строк до одного місяця, якщо йому невідомо місце проживання другого з батьків. У цьому випадку неможливо одержати від другого з батьків й нотаріально посвідчену згоду на тимчасовий виїзд дитини за межі України. Тому той із батьків, з яким проживає дитина, може звернутися до суду з позовом про надання дозволу на виїзд з України громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків. При цьому, відповідно до ч. 9 ст. 28 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. (далі – ЦПК України) [7] позови до відповідача, місце реєстрації проживання або перебування якого невідоме, пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи постійного його заняття (роботи). Той із батьків, з яким проживає дитина, у разі, якщо невідоме місце проживання другого з батьків, може звернутися до суду з позовом про визнання другого з батьків безвісно відсутнім чи з позовом про оголошення другого з батьків померлим.

Досить спірним є питання визначення того, чи можна надати дозвіл на виїзд з України в кілька іноземних держав громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків, зважаючи на те, що згідно з підпунктом 1 пункту 4 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 (далі – Правил перетинання державного кордону громадянами України) [8], виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску.

Судовій практиці відомі позови про надання дозволу на виїзд дитини, яка не досягла 16 років, на майбутнє (у тому числі до 16-и років); надання дозволу на постійні та багаторазові виїзди дитини за кордон; надання дозволу без обмеження будь-яким строком перебування в іноземній державі та без зазначення країни виїзду тощо. Склалась усталена судова практика щодо відмови у задоволенні вказаних вище позовних вимог, тільки в поодиноких випадках суди дозволяють тимчасовий виїзд дитини до 16 років за кордон у декілька країн. Наприклад, ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 січня 2015 р. рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 02 жовтня 2014 р. та ухвалу апеляційного суду Полтавської області від 03 листопада 2014 р. залишено без змін, якими було надано дозвіл ОСОБА\_2 на тимчасовий виїзд за межі України до Федеративної Республіки Німеччина, Турецької Республіки та Об'єднаних Арабських Еміратів та оформлення проїзних документів для тимчасового виїзду за кордон малолітньої дитини – ОСОБА\_5, ІНФОРМАЦІЯ\_1, без згоди та супроводу батька – ОСОБА\_3 – у супроводі матері, ОСОБА\_2, терміном на три роки з обов'язковим поверненням дитини до постійного місця проживання [9].

О. Розгон правильно зазначає, що чинним законодавством передбачено можливість вирішувати питання про надання дозволу саме на конкретний виїзд дитини за кордон без згоди батька (одноразовий), з визначенням його початку і закінчення. Інше розуміння змісту нормативних актів та допустимість неодноразових виїздів дитини за кордон без згоди батька на підставі одного рішення суду є грубим порушенням права одного з батьків на спілкування з дитиною та на участь у її вихованні [3, с. 61].

Видається, що надання дозволу на виїзд з України в декілька іноземних держав громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків є можливим, якщо тимчасовий виїзд за межі України в декілька держав обумовлений однією метою виїзду, наприклад, певною туристичною подорожжю тощо. Якщо один із

батьків заявляє вимогу про надання дозволу на виїзд не в одну державу, а в декілька держав, то необхідно вказувати ці держави та мету виїзду (оздоровлення, відпочинок тощо), зазначати початок і закінчення виїзду. Мета виїзду зазначається для з'ясування заперечень відповідача та встановлення їх поважності чи неповажності.

По-четверте, той із батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів опіки та піклування підтверджено місце проживання дитини, не може самостійно вирішувати питання тимчасового виїзду дитини за межі України на строк більше одного місяця, якщо другий із батьків добросовісно виконує свої батьківські обов'язки й не має відповідної заборгованості за аліментами. У цьому випадку питання тимчасового виїзду дитини за межі України вирішуються батьками спільно. Так, згідно з п. 3 Правил перетинання державного кордону громадянами України виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, здійснюється за згодою обох батьків (усиновлювачів) та в їх супроводі або в супроводі осіб, уповноважених ними, які на момент виїзду з України досягли 18-річного віку, у тому числі в супроводі членів екіпажу повітряного судна, на якому вони прямують. Пункт 5 Правил перетинання державного кордону громадянами України виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі осіб, які уповноважені обома батьками, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою обох батьків із зазначенням держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі. Відповідно до підпункту 1 п. 4 Правил перетинання державного кордону громадянами України виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску.

В. Попов зазначає, що ця згода оформлюється у вигляді заяви, справжність підпи-

сів батьків (одного з батьків) на такий заяві засвідчується нотаріусом [2, с. 50].

По-п'яте, згідно з абз. 3-5 ч. 5 ст. 157 СК України той із батьків, хто проживає окремо від дитини, який не ухиляється та належно виконує батьківські обов'язки, не має заборгованості зі сплати аліментів, звертається рекомендованим листом із повідомленням про вручення до того з батьків, з яким проживає дитина, за наданням згоди на виїзд дитини за межі України з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослідницьких, спортивних заходах, оздоровлення та відпочинку дитини за кордоном, у тому числі в складі організованої групи дітей. У разі ненадання тим із батьків, з яким проживає дитина, нотаріально посвідченої згоди на виїзд дитини за кордон із зазначеною метою, у десятиденний строк з моменту повідомлення про вручення рекомендованого листа, той із батьків, хто проживає окремо від дитини та у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів, має право звернутися до суду із заявою про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди другого з батьків. Довідка про наявність заборгованості зі сплати аліментів видається органом державної виконавчої служби, приватним виконавцем у порядку, встановленому законом.

По-шосте, відповідно до підпункту 2 п. 4 Правил перетинання державного кордону громадянами України виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків: якщо другий з батьків є іноземцем або особою без громадянства, що підтверджується записом про батька у свідоцтві про народження дитини, та який (яка) відсутній у пункті пропуску; якщо у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, з яким перетинає державний кордон громадянин, який не досяг 16-річного віку, або проїзному документі дитини є запис про вибуття на постійне місце проживання за межі

України чи відмітка про взяття на постійний консульський облік у дипломатичному представництві або консульській установі України за кордоном; у разі пред'явлення документів або їх нотаріально засвідчених копій: свідоцтва про смерть другого з батьків; рішення суду про позбавлення батьківських прав другого з батьків; рішення суду про визнання другого з батьків безвісно відсутнім; рішення суду про визнання другого з батьків недієздатним; рішення суду про надання дозволу на виїзд з України громадянина, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків; довідки про народження дитини, виданої відділом реєстрації актів цивільного стану, із зазначенням підстав внесення відомостей про батька відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України (під час виїзду дитини за кордон у супроводі одинокі матері); довідки про наявність заборгованості із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, виданої органом державної виконавчої служби, приватним виконавцем; свідоцтва про народження дитини, виданого компетентним органом іноземної держави, що не містить відомостей про батька дитини, легалізованого або засвідченого апостилом, а також без будь-якого додаткового засвідчення у випадках, передбачених міжнародним договором України.

Постановою Верховної Ради України від 7 лютого 2019 року «Про порядок денний десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання» [10] до порядку денного десятої сесії Верховної Ради України включено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку виїзду дитини за межі України» (реєстр. № 6647 від 23.06.2017 р.), який готується на друге читання. Варто зазначити, що цей законопроект містить деякі юридичні неточності у тлумаченні понять та термінів, що створить нові колізії між нормами права та неузгодженість законодавчих актів. Так, у законопроекті вживається термін «інші законні представники», проте авторами проекту закону не враховано, що згідно з чинним законодавством України піклувальники та патронатні вихо-

вателі не належать до законних представників дитини, зважаючи на те, що стаття 242 Цивільного кодексу України «Представництво за законом» в частині першій та другій визначає батьків (усиновлювачів) законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей, опікуна – законним представником малолітньої особи та містить бланкетну норму в частині третій, яка передбачає, що законним представником у випадках, встановлених законом, може бути інша особа. Таким законом є Сімейний кодекс України, який прийомних батьків визнає законними представниками прийомних дітей (ч. 4 ст. 256-2 Сімейного кодексу України), батьків-вихователів визнає законними представниками дітей (ч. 4 ст. 256-6 Сімейного кодексу України), а піклувальників та патронатних вихователів законними представниками прямо не визначає. Крім того, пунктом 1 розділу I законопроекту пропонується внести зміни до Сімейного кодексу України і доповнити Сімейний кодекс України статтею 161<sup>1</sup> «Стаття 161<sup>1</sup>. Право дитини на виїзд за межі України», що свідчить про те, що відсутній системний аналіз Сімейного кодексу України, не проведено комплексний аналіз цивільного та сімейного законодавства України, зокрема не враховано зміни до ст. 157 СК України, які внесено Законом України від 3 липня 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання», і які стосуються вирішення батьками питання тимчасового виїзду дитини за межі України. У зв'язку з наведеним вище, пропонується Сімейний кодекс України не доповнювати статтею 161<sup>1</sup> «Стаття 161<sup>1</sup>. Право дитини на виїзд за межі України», а внести зміни тільки до частини третьої статті 313 Цивільного кодексу України щодо тимчасового виїзду за межі України фізичної особи, яка не досягла шістнадцяти років.

### **Висновки**

Таким чином, право фізичної особи на вільний виїзд за межі України є складовою права на свободу пересування. Законодав-

ством передбачено право одного з батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів опіки та піклування підтверджено місце проживання дитини, самостійно вирішувати питання тимчасового виїзду дитини за межі України на строк, що не перевищує одного місяця, з метою лікування, навчання, оздоровлення тощо, за умови попереднього інформування про тимчасовий виїзд дитини за межі України рекомендованим листом другого з батьків, який належним чином виконує батьківські обов'язки.

Доведено, що надання дозволу на виїзд з України в декілька іноземних держав громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків є можливим, якщо тимчасовий виїзд за межі України в декілька держав обумовлений однією метою виїзду, наприклад, певною туристичною подорожжю тощо.

Обґрунтовано, що той із батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів опіки та піклування підтверджено місце проживання дитини, не може самостійно вирішувати питання тимчасового виїзду дитини за межі України на строк більше одного місяця, якщо другий із батьків добросовісно виконує свої батьківські обов'язки й не має відповідної заборгованості за аліментами.

#### **Література**

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Попов В. Перетинання державного кордону України малолітніми та неповнолітніми громадянами України. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2014. № 5. С. 50–55.
3. Розгон О. Виїзд дитини за кордон: теоретичні та судово-практичні узгодження. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2014. № 5. С. 56–68.
4. Шепелева Н. В., Капустинський В. А. Про практику розгляду судами справ про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди одного з батьків. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. № 3(6). С. 147–162.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

6. Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2015. 508 с.

7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

8. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF> (дата звернення: 01.04.2019).

9. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 січня 2015 р. № 6-42567св14. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42629112> (дата звернення: 01.04.2019).

10. Про порядок денний десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання : постанова Верховної Ради України від 7 лютого 2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2679-vii> (дата звернення: 01.04.2019).

The author of the article has substantiated that the right of an individual to free departure out of Ukraine is an integral part of the right to freedom of movement. It has been established that the legislation provides the right of one of the parents, where the child's place of residence is determined according to the court decision, or in accordance with the conclusion of Child Protection Services, to resolve independently the issue of the temporary departure of a child out of Ukraine for a term not exceeding one month for the purpose of treatment, education, rehabilitation, etc., if the second parent, who duly fulfills parental responsibilities, was preliminary informed about the temporary departure of the child out of Ukraine by the registered letter.

It has been proved that one of the parents with whom the place of residence of the child is determined by the decision of the court or the

**АНОТАЦІЯ**

*У статті обґрунтовано, що право фізичної особи на вільний виїзд за межі України є складовою права на свободу пересування. Доведено, що той із батьків, з яким за рішенням суду визначено або висновком органів опіки надання дозволу на виїзд з України в декілька іноземних держав громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків є можливим, якщо тимчасовий виїзд за межі України в декілька держав обумовлений однією метою виїзду, наприклад, певною туристичною подорожжю тощо.*

*Ключові слова: дитина, право на свободу пересування, тимчасовий виїзд за межі України, згода батьків (усиновлювачів), дозвіл на виїзд з України без згоди та супроводу другого з батьків.*

conclusion of the Child Protection Services, can not independently resolve the issues of temporary departure of the child out of Ukraine for a term up to one month, if he does not know the place of residence of the other parent.

It has been substantiated that granting a permit to a citizen who has not attained the age of 16 to leave Ukraine in several foreign states

without the consent and escort of the second parent is possible, if the temporary departure out of Ukraine to several states is due to one purpose of departure, for example, a certain tourist trip, etc. One of the parents, with whom the place of residence of the child is determined by the decision of the court or the conclusion of the Child Protection Services can not independently resolve the issues of temporary departure of the child out of Ukraine for a term more than one month, if the second parent carries out his parents duties in good faith and does not have the maintenance debt.

On the basis of the analysis of the draft Law “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Procedure of a Child’s Departure out of Ukraine”, the author has offered not to supplement the Family Code of Ukraine with the Art. 161<sup>1</sup> “The Article 161<sup>1</sup>. The Right of a Child to Leave Ukraine”, but just to amend Part 3 of the Art. 313 of the Civil Code of Ukraine regarding the temporary departure of an individual out of Ukraine, who has not attained the age of sixteen years.

**Key words:** a child, right to freedom of movement, temporary departure out of Ukraine, consent of parents (adoptive parents), permission to leave Ukraine without the consent and escorted by the second parent.